Materiallar to’plami · Conference Proceedings
QATAG‘ON QURBONLARI: TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA MA’NAVIY MEROS
10 September – 10 October 2026
UDK 94

QATAG‘ON QURBONLARI XOTIRASIGA BAG‘ISHLANGAN ME’MORIY OBIDALAR VA ULARNING BADIY BEZAGI

Ruzixon Kazakovna Djalilova*
Farg‘ona davlat universiteti, tasviriy san’at kafedrasi dotsenti
✉ djalilovaruzixon@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisda O‘zbekistonda qatag‘on qurbonlari xotirasini abadiylashtirish maqsadida tashkil etilgan xotira maskanlari va me’moriy obidalar, ularning tarixiy, ma’naviy hamda badiiy-estetik ahamiyati yoritilgan. “Shahidlar xotirasi” majmuasi, Qatag‘on qurbonlari xotirasi davlat muzeyi va “Shahidlar xotirasi” xiyoboni kabi maskanlarning me’moriy yechimlari, badiiy bezaklari va kompozitsion xususiyatlari haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, Abdulla Qodiriy, Cho‘lpon va Fitrat kabi millat ziyolilarining xotirasini aks ettiruvchi maskanlarning yosh avlod tarbiyasidagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Me’moriy obidalarda milliy naqshlar, ramziy belgilar, ranglar va tabiat elementlaridan foydalanish orqali tarixiy xotira va qadrlash g‘oyalarini ifodalash imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar

qatag‘on qurbonlari, tarixiy xotira, me’moriy obida, badiiy bezak, tasviriy san’at, kompozitsiya, milliy naqsh, yodgorlik, muzey, xotira, qadrlash.

DOI: 10.5281/zenodo.23279574

KIRISH

Tarix insoniyat hayotining muhim qismi bo‘lib, unda xalqning boshidan kechirgan voqealari, quvonch va iztiroblari, yutuq va yo‘qotishlari aks etadi. O‘z tarixini bilish va undan saboq olish har bir avlod uchun muhim vazifalardan biridir. Ayniqsa, xalq boshidan kechirgan og‘ir va murakkab davrlarni unutmaslik, o‘sha davr qurbonlari xotirasini e’zozlash jamiyatning ma’naviy hayotida katta ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston tarixida qatag‘onlar davri ana shunday og‘ir davrlardan biri hisoblanadi. Bu davrda ko‘plab ziyolilar, adiblar, olimlar, davlat va jamoat arboblari ta’qib qilingan, qamoqqa olingan yoki qatl etilgan. Ularning orasida xalqimizning ma’naviy va madaniy taraqqiyotiga katta hissa qo‘shgan Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho‘lpon, Munavvarqori Abdurashidxonov va boshqa ko‘plab insonlar bor. Mustaqillik yillarida tarixiy xotirani tiklash, qatag‘on qurbonlarining nomlarini xalqimizga qaytarish va ularning merosini o‘rganishga alohida e’tibor berildi. Ularning xotirasiga bag‘ishlangan majmualar, muzeylar, xiyobonlar va yodgorliklar tashkil etildi. Bu maskanlar tarixni eslatib turuvchi ramziy makon bo‘lishi bilan birga, yosh avlodni vatanparvarlik, insonparvarlik va ajdodlarga hurmat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Qatag‘on qurbonlari xotirasiga bag‘ishlangan me’moriy obidalar o‘zining mazmuni, shakli va badiiy bezagi bilan boshqa inshootlardan ajralib turadi. Bunday maskanlarda me’morchilik va tasviriy san’at bir-biri bilan chambarchas bog‘lanadi. Binoning tashqi ko‘rinishi, ichki bezaklari, yodgorliklar, haykallar, yozuvlar, naqshlar va tabiat manzaralari yagona kompozitsiyani hosil qiladi.

“Shahidlar xotirasi” majmuasi tarixiy xotirani ifodalovchi muhim maskanlardan biridir. Majmua kompozitsiyasida milliy me’morchilik an’analariga xos bo‘lgan gumbaz, ravoq, ustun va bezak elementlaridan foydalanilgan. Me’moriy shakllarning uyg‘unligi majmuaga tantanavor va salobatli ko‘rinish beradi. Majmua atrofidagi daraxtlar, gullar va xiyobonlar esa uning umumiy badiiy qiyofasini to‘ldiradi. Me’moriy obidalarni badiiy bezashda milliy naqshlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. O‘zbek xalq amaliy san’atida keng

qo‘llaniladigan islimiy va geometrik naqshlar me’moriy inshootlarga o‘ziga xos milliy ruh beradi. Naqshlarning takrorlanishi, simmetriyasi va ranglar uyg‘unligi kompozitsiyaning yaxlitligini ta’minlaydi.

Qatag‘on qurbonlari xotirasi davlat muzeyi ham tarixiy xotirani saqlashda muhim maskanlardan biridir. Muzeyda qatag‘on davriga oid hujjatlar, fotosuratlar, ma’lumotlar va boshqa tarixiy materiallar namoyish etiladi. Muzey ekspozitsiyasining tashkil etilishida yorug‘lik, rang, makon va eksponatlarning joylashuvi katta ahamiyatga ega. Bunday muhit tomoshabinda tarixga jiddiy munosabat va xotira tuyg‘usini shakllantiradi.

“Shahidlar xotirasi” xiyoboni esa me’moriy obida va tabiat uyg‘unligining yaxshi namunasi sifatida qaralishi mumkin. Xiyobondagi daraxtlar, gullar, yo‘laklar va yodgorliklar yagona kompozitsion muhitni yaratadi. Tabiiy yashillik hayot va yangilanish ramzi sifatida namoyon bo‘lsa, xotira yodgorliklari o‘tmishni yodga soladi.

Qatag‘on qurbonlari xotirasini aks ettirishda mashhur adiblar va ziyolilarning hayoti ham alohida o‘rin tutadi. Abdulla Qodiriy o‘zbek romanchiligi rivojiga katta hissa qo‘shgan ijodkorlardan biridir. Uning nomi bilan bog‘liq muzey va xotira maskanlari adibning hayoti va ijodini yosh avlodga yetkazishga xizmat qiladi. Abdulla Qodiriyning ijodiy merosi milliy adabiyotimizning muhim qismi hisoblanadi. Abdulhamid Cho‘lpon ham o‘zbek adabiyoti va madaniyatining yirik namoyandalaridan biridir. Uning ijodi orqali xalqning ma’naviy dunyosi, erkinlik va milliy o‘zlik masalalari yoritilgan. Cho‘lpon xotirasiga bag‘ishlangan maskanlarda adibning hayoti va ijodiga oid materiallar, portretlar va kitoblar orqali uning merosi targ‘ib qilinadi. Abdurauf Fitrat esa jadidchilik harakatining yirik namoyandalaridan biri sifatida tarixda muhim o‘rin egallaydi. Uning ilmiy, adabiy va ma’rifiy faoliyati milliy tafakkur taraqqiyotiga katta ta’sir ko‘rsatgan. Fitrat xotirasini aks ettiruvchi materiallar va yodgorliklar orqali uning nomi va ilmiy-adabiy merosi avlodlarga yetkaziladi.

Tasviriy san’at nuqtayi nazaridan qaraganda, qatag‘on qurbonlari xotirasiga bag‘ishlangan obidalarni kompozitsiyada tasvirlashda markaziy va yordamchi elementlarning to‘g‘ri joylashuviga e’tibor berish lozim. Kompozitsiyaning markazida asosiy me’moriy inshoot yoki xotira yodgorligi joylashtirilishi mumkin. Uning atrofida daraxtlar, gullar, yo‘laklar va insonlar tasviri beriladi. Orqa fonda esa osmon, quyosh nuri yoki O‘zbekiston tabiatiga xos manzara tasvirlanishi mumkin.

Rang tanlash ham badiiy kompozitsiyaning mazmunini ochishda muhim vositadir. Ko‘k rang osmon va tinchlikni, yashil rang tabiat va hayotni, oq rang poklik va ezgu niyatni ifodalashi mumkin. Jigarrang va kulrang ranglar me’moriy inshootlarga tarixiylik va salobat beradi. Gullarning yorqin ranglari esa hayot davomiyligi va umid ramzi sifatida qo‘llanishi mumkin.

Kompozitsiyada yorug‘lik va soya nisbatlariga ham e’tibor berish zarur. Xotira yodgorligiga tushayotgan yorug‘lik uning asosiy obyekt sifatida ajralib turishiga yordam beradi. Yorug‘ va sokin ranglarning uyg‘unligi kompozitsiyaga tantanavor kayfiyat bag‘ishlaydi.

Badiiy bezaklarda milliy hunarmandchilik elementlaridan foydalanish ham maqsadga muvofiqdir. Ganchkorlik, yog‘och o‘ymakorligi, koshinkorlik va naqsh san’ati elementlari me’moriy obidalarni milliy ruh bilan boyitadi. Bu bezaklar nafaqat estetik vazifani bajaradi, balki xalqimizning boy madaniy merosini ham namoyon etadi.

Shuningdek, kompozitsiyada kitob, qalam, tarixiy hujjatlar, gullar va xotira lavhalari kabi ramziy belgilarni tasvirlash mumkin. Kitob — ilm va ma’rifatni, qalam — adabiyot va ijodni, gul — hurmat va xotirani, yodgorlik esa tarixiy xotirani anglatadi.Binoning ilmiy-badiiy bezak tahlili;Qatag‘on qurbonlari xotirasiga bag‘ishlangan me’moriy binolar o‘zining tarixiy mazmuni, me’moriy shakli va badiiy bezaklari bilan alohida ahamiyatga ega. Bunday binolarning asosiy vazifasi nafaqat tarixiy ma’lumotlarni saqlash, balki insonlarda xotira, hurmat va qadrlash tuyg‘ularini shakllantirishdan iborat. Binoning tashqi me’moriy ko‘rinishida milliy me’morchilik an’analaridan foydalanilgan. Ravoqlar, gumbazlar, ustunlar va geometrik shakllar binoning umumiy kompozitsiyasini tashkil etadi. Me’moriy qismlarning o‘zaro mutanosibligi binoga salobatli va tantanavor ko‘rinish beradi. Markaziy qismning ajratib ko‘rsatilishi tomoshabinning e’tiborini asosiy me’moriy elementga qaratadi.

Badiiy bezaklarda o‘zbek milliy amaliy san’atiga xos **islimiy va geometrik naqshlar** muhim o‘rin tutadi. Naqshlarning takroriy va simmetrik joylashuvi binoning yaxlitligini ta’minlaydi. Bezak elementlarida gul, barg, novda va geometrik shakllardan foydalanish tabiat, hayot va davomiylik g‘oyalarini ifodalaydi. Binoning rang yechimida sokin va tabiiy ranglarning uyg‘unligi muhim ahamiyatga ega. **Ko‘k rang** osmon va tinchlikni,

yashil rang hayot va yangilanishni, **oq rang** poklik va ezgu niyatni ifodalovchi badiiy vosita sifatida talqin qilinadi. To‘q ranglar esa tarixiylik va jiddiylik kayfiyatini kuchaytiradi.

Binoning ichki bezagida tarixiy fotosuratlar, hujjatlar, portretlar, kitoblar va xotira lavhalaridan foydalanish mumkin. Ularning makonda to‘g‘ri joylashtirilishi ekspozitsiyaning mazmunini ochib beradi. Yorug‘likning me’yorida qo‘llanilishi esa asosiy eksponat va me’moriy detallarni ajratib ko‘rsatishga yordam beradi.

Ilmiy jihatdan binoning badiiy bezagi tarixiy xotirani saqlash va targ‘ib qilish vazifasini bajaradi. Badiiy jihatdan esa me’moriy shakl, rang, naqsh, yorug‘lik va makonning uyg‘unligi yagona kompozitsion obrazni yaratadi. Shu sababli bunday inshootlarni me’morchilik va tasviriy san’atning o‘zaro uyg‘unlashgan namunasi sifatida baholash mumkin. Umuman olganda, binoning badiiy bezagi uning tarixiy mazmunini yanada chuqurroq ochib beradi. Me’moriy shakllar va milliy bezaklar orqali ajdodlar xotirasiga hurmat, tarixiy merosga e’tibor va milliy qadriyatlarga sadoqat g‘oyalari ifodalanadi.

Xulosa**;**qilib aytganda, qatag‘on qurbonlari xotirasiga bag‘ishlangan me’moriy obidalar xalqimizning tarixiy xotirasini saqlash va uni kelajak avlodga yetkazishda muhim ahamiyatga ega. “Shahidlar xotirasi” majmuasi, Qatag‘on qurbonlari xotirasi davlat muzeyi va “Shahidlar xotirasi” xiyoboni kabi maskanlar tarixiy voqealarni eslatib turuvchi ma’naviy-ma’rifiy markaz sifatida xizmat qiladi.

Abdulla Qodiriy, Cho‘lpon va Fitrat kabi ijodkorlarning nomi bilan bog‘liq xotira maskanlari esa milliy adabiyotimiz va madaniyatimiz tarixini chuqurroq o‘rganishga yordam beradi. Ushbu me’moriy obidalarni tasviriy san’at kompozitsiyasida aks ettirishda me’moriy shakllar, milliy naqshlar, ranglar, tabiat elementlari va ramziy belgilar uyg‘unligidan foydalanish mumkin. Bunday kompozitsiya orqali “xotira”, “qadrlash”, “tarix” va “milliy meros” tushunchalarini badiiy ifodalash imkoniyati yaratiladi. Qatag‘on qurbonlari xotirasini asrash — tarixni unutmaslik, ajdodlar merosini qadrlash va yosh avlodga tarixiy saboq berishning muhim vositalaridan biridir. Me’moriy obidalar va tasviriy san’at asarlari esa bu xotirani avloddan avlodga yetkazishda katta ma’naviy va estetik ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti.
3. Qodiriy A. O‘tkan kunlar. – Toshkent.
4. Cho‘lpon. Kecha va kunduz. – Toshkent.
5. Fitrat A. Tanlangan asarlar. – Toshkent.
6. Qatag‘on qurbonlari xotirasi davlat muzeyi materiallari.
7. Shahidlar xotirasi majmuasiga oid ma’lumotlar.
8. O‘zbekiston tarixi va madaniy merosiga oid ilmiy-uslubiy manbalar.
9. R.K. Djalilova. Dastgohli akademik rangtasvirva va kompozitsiya.Darslik 2025yil Farg’ona Classik nashiryoti.225.
10. R K.Djaliulova.Akademik qalamtasir asoslari. Darslik. 2024yil.Farg’ona Cllasik nashiryoti.199s.
11. R K.Djaliulova. Ijodiy -tematik asarlar kompozitsiyasi.O‘qo’v qo‘llanma. Classik nashiryoti Farg’ona 2024yil.247s.
12. Ruzixon Djalilova Kazakovna.Tasviriy san’at kompozitsiyasining shaxs ma’naviyatidagi o‘rni.Monografiya.Classik nashiryoti. 135 s.